

Güneşin Altında Gölgede Kalanlar: İklim Mültecileri

Sanem Ecem AKÇAY*

Göç, insan ile mekân arasındaki bağın çeşitli nedenlerle zedelenmesi sonucunda bireylerin buldukları mekânı terk ederek başka bir mekâna belirli bir süre için ya da yerleşme niyetiyle gitmesidir. Göç olgusunu yalnızca bir hareketlilik olarak görmemek gerekir. Çünkü neredeyse insanlık tarihi kadar eski olan göç; ekonomik, siyasi ya da toplumsal nedenlerle insanların yaşadığı yeri terk edip daha iyi bir yaşam aramak için başka bir yere yerleşme istencinin dışavurumudur. Fakat önyargı göç olgusunun arkasında bir gölgedir, gittikleri yerde birlikte belirirler. Bu yüzden hareketliliğin öznesi olan insanların hukuksal statüsünün belirlenmesi oldukça önemlidir. İç çatışmalar, savaşlar ve iklim kriziyle çevrilmiş olan günümüz şartlarında insanların düzensiz hareketliliği AB'nin gündeminde bir kriz konusudur. İklim krizinden kaynaklı göç günümüz ve geleceğimiz için alarm çalması gereken bir konudur. Ancak

buna rağmen iklim mültecilerinin korunması için yeterli yasal yapı oluşturulmamıştır. Üstelik çevresel koşulları nedeniyle yerinden olan kişiler bir güvenlik sorunu olarak görülmektedir. Göç, insan ile mekân arasındaki bağın çeşitli nedenlerle zedelenmesi sonucunda bireylerin buldukları mekânı terk ederek başka bir mekâna, belirli bir süre için ya da yerleşme niyetiyle gitmesidir (Ekici-Tuncel, 2015). Göç kelimesinin kökeni Türkçe'de görmekten gelir. Temelde bir topluluğun yaşamını daha iyi hale getirmek ya da onu mümkün kılmak için başka bir yer arayışıdır. Bu yüzden göç olgusunu yalnızca bir hareketlilik olarak görmemek gerekir.

Göç, tarih boyunca çeşitli nedenlerle ortaya çıkan bir olgudur. Bir toplumun en hatıralarını taşıyan efsaneleri ve mitleri genellikle göç konusunu işler. Örtük bellekte çaresizlik ve umutla kodludur. Eski imgeleri çağırırsa bile tanıdık bir yabancı olmaya devam

* EUROPolitika EUROPolitika Research Hub | Lisansüstü Araştırma Asistanı | Ankara Üniversitesi SBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi | Lisans

eder çünkü insanlarla birlikte yenilenir. Örneğin kapitalizm ve ardından küreselleşmeyle birlikte göç başka bir boyut kazanmıştır. Genellikle az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru seyreden dış göç ve dış göçe bağlı politikalar söz konusu boyutun içeriğini oluşturur (Aksoy, 2012). İnsanların göç etme nedenleri de tıpkı göçün kendisi gibi çoğalmıştır. İklim göçü, eğitim kaynaklı göç, beyin göçü ve emekli göçü sebepler arasındaki yerlerini alır. Bu metin kapsamında göç biçimlerinden sığınmacılar ve mültecilere; göç nedenlerinden iklim göçüne odaklanılacaktır.

Göç, uyum politikaları ve önyargılarla birlikte belirir. Bu yüzden hareketliliğin öznesi olan insanların statüsünün belirlenmesi oldukça önemlidir. (Ziya,2012) Uluslararası hukukta mülteci, sığınmacı ve göçmen terimleri kullanılır. Çeşitli nedenlerle başka bir ülkeye sığınan kişilere mülteci denir. Ancak mültecilik bir hukuksal

statünün adıdır. Sığınmacı, korunma altında olup henüz başvuru süreci sonlanmamış kişilere denir. Göçmen için durum ekonomik ve sosyal imkanların iyileştirilmesiyle alakalıdır. Haklı sebepten kaynaklanan korkudan ziyade eğitim ve çalışma amacı ön plandadır. Mülteci statüsü, Türkiye'nin Cenevre Sözleşmesi'ne getirdiği coğrafi sınırlama ilkesi nedeniyle yalnızca Avrupa'dan sığınma amacıyla gelen kişilere verilir. Sığınmacı statüsüyle Türk hukukunda yoktur. Zaten sürekli gündemde olan "isimlendirme" kargaşasının asıl sebebi ulusal hukukla uluslararası hukuk arasındaki kavram farklılığıdır.

BM'ye göre bir yere yerleşme niyetini göstermek için kişilerin bir yıldan daha uzun bir süre boyunca söz konusu yerde yaşamaları gerekir. Aksi halde uluslararası göçten bahsedilemez. Uluslararası Göç Örgütü'nün 2020 raporuna göre 272 milyon kişinin uluslararası göçmen durumunda-

dır. 2050 öngörülerinde bu sayısının 400 milyonu aşması beklenmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek komiserliğinin 2021 sonu verilerine göre ise yaklaşık 90 milyon kişi zorla yerinden edilmiştir. Bunların 27 milyonu mülteci, 4 milyonu ise sığınmacılardır. Bu yüzden ulusüstü yapıların yaklaşımı son derece önemlidir. 1990'lara kadar AB bu konuda ortak bir tutum sergilememiştir. Fakat zamanla AB ülkelerinin hayat imkanlarından yararlanmakta istekli kitlelerin sayısındaki artış; özgürlük, güvenlik ve adalet alanı oluşturma amacı taşıyan birliğin yaklaşımında değişime neden olmuştur. Amsterdam Anlaşması'yla göç ulusüstü düzenleme alanına girmiştir. Buradaki temel neden elbette ekonomi ve güvenlidir. Güvenliğin içeriği milli güvenlik değil, toplumsal güvenlidir. Kimlik bazlı yaklaşım söz konusudur. Yani

göç konusunun "Avrupalılaştığı" söylenebilir (Balcılar, 2022).

Temmuz 2017'de Avrupa Birliği ve Göç Krizi başlıklı belgede yaklaşımı daha da nettir, göç konusu bir kriz olarak ele alınmıştır. Devletlerin bakış açılarıyla göç istenen ve istenmeyen göç biçiminde ayrılır. İstenen göç ekonomik odaklıdır, ihtiyaç duyulan iş gücünün ülkeye girişi demektir. İstenmeyen göç ise iltica ve ailelerin birleşimidir. İltica dil, din, ırk, belirli bir sosyal gruba mensup olmak gibi çeşitli nedenlerle kişilerin başka bir devletin sınırlarında yaşaması durumunu anlatan uluslararası bir koruma statüsüdür. Dolayısıyla başvuru ve inceleme gibi prosedürleri içerir. 1951 Cenevre Statüsü 'ne göre bu kişilere mülteci statüsü ya da buldukları ülkenin hukuksal düzenlemelerine göre geçici koruma statüsü

verilir. Göçmenlerin genellikle aileleriyle birlikte bu hareketliliğe dahil olduğu düşünüldüğünde ailelerin birleşiminin önemi açıktır. Burada gündeme oturan şeyse düzensiz göçtür. Ülkeye yasal veya yasadışı giriş, yasallaştırılmış ya da yasadışı ikamet, yasadışı veya yasal çalışma ya da işsizlik kıstaslarıyla altı türden oluşur (Şemşit, 2018). Bu tasnifin nedeni kişinin durumunun belirsizliğe varacak şekilde değişken durumda olmasıdır. Devletlerin düzensiz göçü güvenlik sorunu olarak algılamasının diğer yüzü göçmenlerin güvencesizliğidir.

Çevresel değişimler her çağda göçün nedeni olmuştur. Ama iklim ve çevresel değişim, mekânsal davranışı otomatik olarak harekete geçiren bir mekanizma gibi kavranmamalıdır. Hareketlilik sosyal gruplar ve bölgelerin kendilerine özgü hassasiyetlerinden etkilenir. Sosyal ve ekonomik çarpan etkisinin de atlanmaması gerekir. Örneğin iklim göçü tarım alanlarındaki verimsizlikten ya da çölleşme nedeniyle gerçekleşebilir. Ancak burada tanıdık olmayan unsur, iklim krizine sürüklenmiş olmamıza rağmen çok sayıda insanın iklim değişikliğine ve iklim krizine ilişkin şüpheli bakış açısıdır. Bilimsel çalışmalara göre 21. Yüzyıl antropojenik iklim değişikliğinin tahakkümündedir. Çevresel faktörlere bağlı göçün bir türü olan afetler nedeniyle göçteki artış, iklim kriziyle neden-sonuç döngüsü içinde bağlıdır. İklim değişikliğiyle birlikte yaşanan deniz seviyelerindeki yükselme, olağandışı hava olayla-

rı, kuraklık ve hatta salgınlar gündemimizi oluşturmaktadır (Ilık Bilben, 2018). Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC'nin raporlarında ele aldığı üzere iklim değişikliği göç konusunda büyük bir etkidir. Uluslararası Göç Örgütü (IOM)'ne göre ise iklim değişikliğinden kaynaklanan göçün dört unsuru vardır. İlk olarak ani ve yavaş başlangıçlı olmak üzere hava koşullarına bağlı doğal afetler, insani acil durumlar ve artan nüfus etkileri göçün nedeni olabilmektedir. İkincisi iklim değişikliği etkilerinin insanların yaşam koşullarını tehdit etmesi, sağlık, gıda ve su güvenliğini zedelemesi durumudur. Bu durumda kırsal alanda yaşayan nüfusun kaynak yetersizliği nedeniyle sıkışmasına neden olur. Üçüncüsü yükselen deniz seviyeleri ve ada ülkelerin sular altında kalmasıdır. İklim mülteciliği konusunda tehlikede olduğu vurgulanan burada yaşayan nüfustur. Deniz seviyesinin yükselmesi yalnızca uzak ada ülkelerini tehdit eden bir sorun değildir. IPCC raporlarına göre iklim değişimi nedeniyle Türkiye'de deniz seviyesinin 74 cm artması beklenmektedir (IPCC, 2019). Bur durumda deniz seviyesinin yalnızca İstanbul ve İzmir'de 50 cm yükselmesi durumunda 252.000 kişinin taşkınlarla karşılaşacağı öngörülebilir. Dördüncüsü ise iklim değişikliğinin doğal kaynaklar üzerindeki etkisinin rekabeti artırmasından kaynaklıdır. Her durumda iklim değişikliğinden kaynaklanan göç çok kutupludur (Gökpmar, 2018). Çünkü çevresel değişim bir kez ortaya çıktığında ülke sınırlarını

tanımaz. Ancak tüm bu olgulara ve literatürdeki iklim adaleti, savunmasızlık, sürdürülebilir kalkınma, iklim mültecileri ve çevre mültecileri gibi kavramlarda çeşitlenmelere rağmen yasal düzlemde belirsizlik hakimdir.

Mülteci-göçmen-sığınmacı kavramlarının içinde çevresel koşullar nedeniyle yer değiştirmenin statüsü kendi başına bir tartışma konusudur. Tartışmanın birinci unsuru sınır ötesi yerinden edilmenin yanı sıra ülke içi hareketlilik biçiminde gerçekleşmesidir. Bu durumda doğrudan mülteci veya göçmen statüsünde tanımlanamazlar. İkinci unsur Cenevre Sözleşmesi'ndeki mülteci tanımı "ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen şahıs" biçiminde olmasıdır. Çevresel koşullara bağlı yerinden edilmeye dair bir içeriğin olmamasının nedeni Cenevre Sözleşmesi'nin bireysel zulüm çerçevesinde düzenlenmesidir. BM Yüksek Komiserliği de mülteci statüsü içinde çevresel faktörlere bağlı bir kategori olmadığı için "iklim mültecileri" yerine, "çevresel koşullar nedeniyle yerinden edilenler" tabirini kullanır

(Tekin,2020). Fakat bazı yazarlar yaşadıkları koşulların zorluğu ve karşı karşıya kaldıkları felaketlerin mültecilerin yaşadıklarıyla aynı boyutta olduğu için iklim mültecileri kavramını tercih ederler.

Konuyla alakalı henüz tam metin halinde bir düzenleme olmasa da buna yönelik adımların atıldığı söylenebilir. 2019'da BM İnsan Hakları Komitesi'nin verdiği Yeni Zelanda Kararı ilk örneklerden biridir. Karara göre çevresel koşulları nedeniyle yerinden edilenlerin geri gönderilmesi insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele riski taşıdığından hukuka aykırıdır. Kararı doğuran olay Kiribati Cumhuriyeti vatandaşı Ioane Teitiota'nın bireysel savunmasıdır. 2007'de eşiyle Yeni Zelanda'ya taşınmış ardından burada üç tane çocukları olmuştur. Yeni Zelanda'nın kanunlarına göre çocuklar vatandaşlık alamamışlardır. Oturma izinleri bittikten sonra vatandaşı oldukları ada devletinin deniz seviyesinin yükselme tehlikesi olduğu için Yeni Zelanda'da mülteci ya da koruma altındaki kişi statüsüne alınmak üzerine yaptıkları başvuru reddedilmiştir. Yargılama süreci bittikten sonra 2015'te sınır dışı edilen ailenin durumu BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin koruduğu hakların ihlali olarak yorumlanmıştır. Komite, göre henüz risk gerçekleşmemiş olsa bile ülkede yaşam koşullarının onurlu bir yaşam hakkı ile bağdaşmaz halde olabileceği kararını vermiştir. Geri göndermeme ilkesi bağlayıcı olsa da

ne yazık ki komitenin kararı bağlayıcı hukuksal nitelikte değildir. İklim mültecilerinin korunmasına ilişkin ilk ulusal düzenleme ise 2020'de Fransa'da yapılmıştır. Kronik solunum rahatsızlığı olan Bangladeşli bir kişinin Fransa'yı terk etmesi kararı Bordeaux İdari İstinaf Mahkemesi tarafından iptal edilmiş, kararda iklim mültecilerine dair saptamalara yer verilmiştir. Karara göre kişinin ülkesindeki hava kirliliği nedeniyle tıbbi durumunun kötüleşmesi ve tedavisinin kesintiye uğraması olasıdır. İklim değişikliğine kararda doğrudan değinilmese bile karar, çevresel koşullar nedeniyle yerinden edilmeye alakalıdır (Boyacı Gümüş, 2021). İklim mültecisi statüsünün olmaması durumu değiştirmez. Zaten ilke olarak hukuk kuralı olguyu takiben ortaya çıkar. Bir şeyin hukuk alanında var olması ardından bir statüye kavuşması için bir toplumsal olay biçiminde var olması gerekir.

Geri gönderme yasağını zımnen kapsamına alan sözleşmelerinden birisi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'dir. Cenevre Sözleşmesi yalnızca mülteci ve sığınmacıları içeren özel düzenlemelere sahip olsa da AIHS ilke bazında hiçbir ayırım gözetmeksizin uygulanır, daha geneldir. AIHS'nin 2.maddesi yaşam hakkı, 3.maddesi işkence yasağı ve 8. Maddesi olan uluslararası koruma bağlamında değerlendirilen geri gönderme yasağı tamamlayıcı bir koruma standardı oluşturur. 3.maddenin yüksek eşiği olan insani koşulların zorlayıcılığı çevresel faktörler nedeniyle ortaya

çıkabilir. Nitekim çevresel faktörler insan hakları ihlallerine sebep olabilir. Ancak bu koşullar altında bir fail bulmak zor olacaktır çünkü iklim değişikliğine sebep olan faktörler birbirlerinden ayrılamaz. Doğal olarak meydana gelen zarar kategorisi ise iklim değişikliğinden etkilenen coğrafyalarda yaşayan nüfus için kullanılan hukuksal biçim olmamakla birlikte potansiyel model olarak kullanılabilirliği vardır.

Geri gönderme yasağının oluşturduğu koruma kapsamı iklim değişikliği nedeniyle yerinden edilmiş kişilere ilişkin normatif boşluğu kapabilir. Ama belirsizliğin sonlanması yakın gelecekte mümkün gibi gözükmemektedir. Nedeni hem devletlerin kendi hukuk alanı üzerindeki hakimiyetinden hem de çevre hakkının üçüncü kuşak insan hakları içinde olmasından kaynaklanıyor olabilir. Somut olarak görülen şey, devletlerin bu konuyu güvenlik sorunu olarak yorumlamaya yatkın olduklarıdır. Büyük oranda sera gazı emisyonunun müsebbibi olan devletlerin sınır ve göçmenlik uygulamalarına yaptığı harcamaların iklim değişikliğine karşı oluşturulan finansmanın kat be kat üstünde olduğu düşünülürse küresel iç güvenlik ve kamu güvenliği pazarının katlanarak büyümeye devam edecektir. Oysa tehlike yalnızca belirli coğrafyalarda yaşayan insanları ilgilendirmemektedir. Gelişmiş ülkelerin sınırlarını güçlendirme konusundaki yoğun çalışması kendilerini

bir tür yaşam sandalına¹ aldıklarının da göstergesidir. Tehlikeyle yüzleşmek ve ortak çözümler aramak yerine, avantajlı durumlarını kullanarak kendi kaderlerine terk ettikleri insanların boğulduğu, karaya varmayan bir okyanusta her an bataabilecek koşullara tutunmaktadırlar.

Kaynakça

Aksoy, Z. (2012), Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5 (20). 6 Eylül 2022 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/283798050_International_migration_and_intercultural_communication adresinden erişildi.

Balcılar, A. N. (2022) İklim Adaleti Bağlamında Sınırlar ve İklim Göçü, Uluslararası Eşitlik Politikası Dergisi, 2 (1), 120-125,8 Eylül Tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uepd/issue/70405/1133399> adresinden erişildi.

Boyacı Gümüş Ö. T. (2021) İklim Değişikliği Nedeniyle Yerinden Edilmiş Kişilerin Korunmasına Yönelik İlk Kararlar ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Geri Göndermeme İlkesi, İnsan Hakları Yıllığı 38, 9 Eylül 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ihy/issue/64470/981894> adresinden erişildi

Ekici, S. , Tuncel G . (2015) Göç ve İnsan , Birey ve Toplum, 5 (1),

Gökpinar, F. B. (2020) 21. Yüzyılda Yeni Bir Güvenlik Sorunu: İklim Mültecileri (Yüksek Lisans Tezi) <http://hdl.handle.net/11452/15523>

Ilık Bilben, M.S (2018), Antropojenik İklim Değişikliği Bağlamında Göç Tartışmaları, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 248-252 DOI: 10.26650/jspc.2018.75.0015,

Şemşit, S. (2018), Avrupa Birliği Politikaları Bağlamında Uluslararası Göç Olgusu ve Türleri: Kavramsal Bakış, Yönetim ve Ekonomi, 25 (1), DOI: <https://doi.org/10.18657/yonveek.407308>

Tekin, E. (2020) Uluslararası Hukuk Bağlamında İklim Mültecilerinin Korunması Sorunu, TBB Dergisi (147). Eylül 2022 tarihinde portal.ubap.org.tr adresinden erişildi.

Ziya, O. (2012), Mülteci-Göçmen Belirsizliğinde İklim Göçmenleri, TBB Dergisi (99) 7 Eylül 2022 tarihinde portal.ubap.org.tr adresinden erişildi.

¹ Yeni Malthuscuların temsilcilerinden Hardin'in kullandığı bir kavramdır. Ülkelerin nüfusu taşıyamadığı noktada kaynak kısıtı ve kapasite sorunu nedeniyle bazı insanların feda edilmesini anlatan bir metafordur.